

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE “DAİRE ÇEKMEK/ÇİZMEK” DEYİMİNİN KÜLTÜREL KÖKENLERİNE DAİR

FOR THE CULTURAL ORIGINS OF THE EXPRESSION OF “DAİRE ÇEKMEK/ÇİZMEK”
IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Hanım YILMAZ

Öz

Klasik Türk şiirindeki bazı söyleyişlerde ve deyimlerde çeşitli inançlara dair izler görülmektedir. Bu inançların tarihsel sürecine bakıldığında oldukça geriye gittiği takip edilebilir. Eski medeniyetlerde izlerine rastlanılan ifadeler Jung'un “toplumsal bilinçdışı” ifadesiyle farklı kültürlerde ve çeşitli sanat dallarında yerini almıştır. Bu çalışmada ise klasik Türk şiirinde geçen “daire çekmek/çizmek” deyiminin kökenleri ve kullanımını değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: daire, kutsal, büyü, korumak.

Abstract

There are traces of various beliefs in some sayings and phrases in classical Turkish poetry. There are traces of various beliefs in some sayings and phrases in classical Turkish poetry. Expressions found in ancient civilizations have taken place in various cultures and various branches of arts with the expression of Jung's "social unconscious". In this study, the origins and use of "drawing / drawing circle" in classical Turkish poetry will be evaluated.

Keywords: circle, heaven, magic, be protected.

Arş. Gör. , Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, hnmymz90@gmail.com

* Bu yazı, 05 Kasım 2018 tarihinde Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde düzenlenen *Osmanlı Edebi Metinlerinin Anlam Dünyası III* adlı sempozyumda sunulan bildirinin genişletilerek yeniden düzenlenmiş şeklidir.

Giriş

Sanatta ve edebiyatta anlam katmanları, derinlerde kalmış pek çok bilgiyi simgeler aracılığıyla okura sunabilir. Klasik Türk şiirinde de bu şiiri tam olarak anlamak söz konusu olduğunda, görünenin ardında oldukça geniş bilgilerin yer aldığı ve bu bilgilerin de simgeler aracılığıyla şiirde yer bulduğu söylenilebilir. “Simgelere bakmak aslında dinlere, kutsallara, mitolojilere bakmak demektir.” (Tökel 2012, 4). Klasik Türk şiirinde tam olarak bir okuma yapabilmek için vâkıf olunması gereken bilgiler bu şiirin içinden çıktığı gelenekten daha öteye gitmektedir. Bu derinlik, tarihsel süreçte eşzamanlı veya artzamanlı bir halde toplumlarda mitolojik ve sembolik olarak var olmuştur. Bu noktadan hareketle klasik Türk şiirinde kullanılmış olan “daire çekmek/çizmek” deyiminin de çeşitli kültürlerde ve mitolojilerde karşılığı olduğu görülmektedir.

Daire, sözlüklerde sınır içi, çember, merkez kabul edilen bir noktadan aynı uzaklıktaki noktaların meydana getirdiği, bir çemberin içinde kalan düzlem parçası, çember biçimindeki şekil olarak ifade edilmiştir. Dairenin sembolik bağlamına dair bilgilere bakıldığında ise sonsuzluk, göksel birlik, zamansızlık ve mekânsızlık simgeleriyle birlikte Tanrı, gökyüzü ve kutsal olanla temasa geçmek, ilahi olanı yeryüzüne ulaştırmak gibi simgelere de sahiptir. Çeşitli kültürlerde de daireye çoğunlukla kutsallık atfedilmiştir. Budizm’de var olma çerçevesi, olağanüstü dünyada her şeyi kuşatmayı; Çin’de ilahi olanla yeryüzünün birleşmesini(yin-yang); Mısır’da Güneş tanrısı Ra’yı ve dirilişi; Yunan’da evrenin ruhu olan Pitagoras’ı; İslam’da ilahi ışığı; Yahudilikte İlahi olanı; Tao felsefesinde kutsal gücün merkezini simgeler. (Cooper 1999, 35-37).

Yine sembolik bağlamda “anneye ait” şekil olan çember korur, güven verir, korumaya alır, insani sıcaklığı içeri üfler. Çember arınması gereken kutsal bir yerdir.

Aşağıda yer alan beyitlerde ise “daire çizerek olağanüstü varlıklardan korunma” bağlamında kökeni ilk medeniyetlere uzanan bir ritüelin klasik Türk edebiyatına yansımaları söz konusudur.

Bu bağlamda, klasik Türk şiirinde “daire çekmek/çizmek” ifadesinin geçtiği beyitlere bakıldığında:

Uğradın mı fusûn-ı sâhireye
Kim düşürdi seni bu dâyireye
Nev’î Hasbihal M. /13

Büyücünün sihrine mi uğradın; seni bu daireye kim düşürdü?

Ferâgat eyle esmâdan riyâzet çekme ey Rahmî
Bilürsin uğramaz dâyireye hiç ol perî-peyker
Bursalı Rahmî Divanı G. 38/5

Ey Rahmî, Tanrı’nın isimleri okuyup ibadetten vazgeç; Biliyorsun ki o peri yüzlü daireye hiç uğramaz.

Dâyire çizmiş du‘â-ı Hızır ile tâ hatt-ı yâr
Emriyâ mihr ü meh-i tâbânı teşhîr eylemiş
Emrî Divanı G. 224/5

Emri! Sevgili, ayva tüylerine kadar Hızır duası ile daire çizmiş; güneşi ve ayı ele geçirmiş.

Hâleden çizmiş du‘â-yı nûr ile bir dâ’ire
Çeşmi sihrinden kaçup girmiş meh-i tâbân aña
Surûrî Divanı G. 4/3

Mehtap, Nur Duası ile haleden oluşan bir daire çizmiş (sevgilinin) gözlerinin büyüleyiciliğinden kaçıp (o daireye) girmiştir.

Dehâni dâiresinde tılsım-ı hatt-ı nigâr
‘Aceb degül yazılır hatem üzere çünkü havâs
Üsküplü Atâ Divanı G. 63/3

Yüzüğün üzerine, manevi etkisi olan dua yazıldığından sevgilinin ağzının etrafında ayva tüylerinin sihirli yazısı olmasına şaşılmaz.

Devr-i kamerde zâhir olan hâle şanmañuz
Teshîr için o mâhî felek çizdi dâyre
Azîzî Dîvânı G.309/3

Ayın etrafında görünen hale sanmayın; O ayı büyüleyebilmek için felek daire çizdi.

Degildür hâle düşmüş ol peri bi-ğayd teshîre
Çeküp bir dâ’ire etrafına tedbîr ider mehtâb
Mirzâ-zâde Ahmet Neylî Divanı G. 9/2

Dolunayın etrafına hale düşmüş değildir; dolunay, o periyi kuşatamadığı için kendi etrafına daire çekip önlem almıştır.

Yukarıda “fusun, sihr, sahir, tılsım, teshir” gibi kelimelerin “peri, div” gibi kelimelerle “korunma, etkisiz hale getirme” bağlamında kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu beyitlere yansıyan ve bu beyitlerin anlaşılmasına açıklık getiren inancın kökenine şu bilgiler ışığında bakılırsa çeşitli inanç ve kültürlerde izlerine rastlanılır. Nitekim bir sürü doğaüstü ayinlerde veya Hristiyanlık öncesinde büyü; iyiliksever ilahi güçlere dua etmek ve diğerlerinin uzak durmasını sağlamak için bir çember içine girerdi. Cinlerden korunmak için, yatalak hastaların ve yeni doğanların etrafına hayalî bir çember çizilirdi. Çember geçilmez bir sınıra işaret eder. (N. Gardin, Olorenshaw, J. Gardin ve Klein 2014, 142-143) Çember veya daire çizmek ilk medeniyetlerde de çeşitli büyülerde yer alan bir uygulama olmuştur. Yaklaşık M.Ö. 2000’li yılların ortalarında Hititlerden ve Asur döneminden kalma yazılı tabletler üzerinde tıbbî, astronomik, matematiksel ve astrolojiyle ilgili bilgiler bulunmakta ve tıbbî tabletlerin çoğu, “bir kişi hasta olursa” veya “bir kişinin başı ağrıyorsa” hastanın neler yapması gerektiğine dair; “O zaman hastaya verilen talimatları ve onun nasıl hazırlayacağını ve uygulayacağını takip et” şeklinde ibareler bulunan yaygın bir takım formüller içermektedir. Genelde uygulamaya başlamadan önce daire çizilmiş ve büyücü bu dairenin içerisinde yer almıştır. Bir dairenin kutsanmasıyla ilgili Asurca bir tablette şunlar kayıtlıdır:

“Yasak! Yasak! Kimse bu engelden geçemez, Tanrıların engeli bu, kimse yıkamaz. Gökle yerin engeli kimse değiştiremez, Hiçbir tanrı yok edemez. Ne tanrı ne de insan onu bozamaz, Kimse bu tuzaktan kurtulamaz, kötülere karşı bir tuzak bu, kötülük bu daireden içeri sızamaz, kötü ruh, kötü melek, kötü şeytan, kötü tanrı, zebani, gulyabani, acuze, haydutlar perisi, hayalet, gece görünen ruh, hayaletlerin uşağı”

Böyle yapmakla bu şekilde yere çizilen dairenin sınırlarından, hastalıklar da dâhil olmak üzere hiçbir şeyin geçişine izin verilmemesine çalışılmıştır. Kişi kutsal nesnelerin etrafını bir daire ile çizerek

kendini onun büyü gücü sayesinde korumayı amaçlamıştır. Etrüskler de yeni kurdukları şehrin etrafını daire şeklinde sürerek şehri kötülüklerden koruyacaklarına inanmışlardır. Bu şekilde düşman kuvvetler dairenin içerisine giremeyeceklerdir. Benzer şekilde Müslümanlar arasında bir hastalığı uzaklaştırmak veya kaderi değiştirmek amacıyla üç ile yedi daire çizilmiştir. (Uygun 2011, 76-77)

Bu ifadelerle birlikte elbette “Şair yazarken bu bilgilerden haberdar mıydı?” sorusu da akıllara gelecektir. Şair bu bilgilerden haberdar değildi fakat “bilinçli olarak dikkat etmediğimiz olgular vardır. Bunlar tabiri caizse bilinç eşiğinin dışında kalmışlardır. Bu olgular gerçekleşmişler ancak bilinçli kavrayışımız olmadan subliminal olarak alınmışlardır. Başlangıçta bunları ihmal etsek bile, bunlar sonradan akla gelen bir tür düşünce olarak bir süre sonra bilinçaltından yüzeye çıkar.” (Jung 2017, 18-19). İşte bu ifadeler doğrultusunda şairin farkında olmadan şiirlerinin arka planında kültürel, dini ve mitolojik bağlamı olan zengin anlam katmanlarına, ifadelerle yer verebileceği anlaşılabilir.

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi şüphesiz toplumsal hayatın izlerini taşıyan klasik Türk edebiyatı “toplumsal bilinçdışı”nın biriktirdiklerini hazinesinde bulundurmaktan hali değildir.

Sonuç

İmge ve sembollerle anlatılmak istenen ifade etmek için en uygun alan sanat dalları olmuştur. Edebiyat da bu ifadelerin çokça yer aldığı sanat dallarındandır. Sanatçı da eserini farkında olarak veya olmadan kullandığı malzemeler veya ifadelerle derin anlam katmanlarıyla oluşturmuştur. Çeşitli kültürlerde kutsal veya mitolojik karşılığı olan kimi ifadeler sanatçının kullandığı malzemeler arasında yer almıştır. “Daire çekmek/çizmek” deyiminin arka planına bakıldığında arkaik toplumların mitolojilerinde ve kültürlerinde kutsal olanla bağlantı kurma ve korunma amacıyla büyüsel uygulamalarda daire çizildiği görülür. Klasik Türk edebiyatında da bu bağlam etrafında “sihr, dua, tılsım, peri” gibi kelimelerle birlikte şairlerin kullandığı bir deyim olarak yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- Copper J.C. (1999) *An Illustrated Encyclopedia Of Traditional Symbols*. London: British Museum Book Shop.
- Çağlar, Arife (2013). Üsküplü Atâ ve dîvânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük). Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Gardin, Nanon, Robert Olorenshaw, Jean Gardin ve Oliver Klein (2014). *Larousse Semboller Sözlüğü*. Çev. , Beyza Akşit. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Erdoğan, Mustafa “Bursalı Rahmi Divanı” <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55910,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 20.12.2018]
- Ersoy, Ersen (2013). “*Azizi Divanı*”. İstanbul: ATİ Yay.
- Jung, Carl Gustave (2015). “İnsan ve Sembolleri.” Çev. Hatice Mukaddes İlgün. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Kılıç, Atabey (2004). “*Mirzade Ahmed Neyli Dîvanı*”. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Saraç, Yekta. “Emri Divanı” <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10607,emridivanipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 01.12.2018]
- Uygun, Azize (2013). “Antik Dönem Büyüsel Tedaviler ve Günümüz Örnekleri.” *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Ünver, Niyazi (2010). Gelibolulu Sürûrî ve Divanı. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.